

Paper till sessionen "Kapitalet i dag",
Konferensen Marx2013, ABF-huset, Stockholm, 19-20 oktober 2013

Värdeform och symboliskt kapital Ett försök att konfrontera Marx med Bourdieu

Donald Broady, professor emeritus, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet
donald.broady@soc.uu.se • www.skeptron.uu.se/broady/sec/

Abstrakt

Det finns intressanta förbindelser mellan å ena sidan den tradition för utforskandet av de symboliska tillgångarnas ekonomi som Pierre Bourdieu och hans medarbetare började utveckla i Frankrike för ett halvsekel sedan, å andra sidan senare års "nya Marxläsning" inom främst tyskt språkområde, med företrädare som Michael Heinrich. Sessionsbidraget är ett försök att reda ut vari denna valfrändskap består. Dessutom några funderingar om skillnader mellan den tyska och den franska Marxreceptionens historia.

Det är en ganska enkel tanke som jag här lägger fram för diskussion, nämligen att det finns överensstämmelser mellan å ena sidan vissa inslag i den så kallade nya Marxläsningen, i synnerhet den monetära värdeteorin, å andra sidan Pierre Bourdieus och hans medarbetare forskningsprogram. Ordförklaring: Med "Bourdieu & Co:s program" avses det som utvecklades under en teoretisk fas åren kring 1970 och fick fastare form i och med de empiriska undersökningar av fält vid Centre de sociologie européenne som började publiceras fr.o.m. 1975.

Kort sagt: Bourdieu & Co:s program är inkompatibelt med Marx kritik av den politiska ekonomin så länge man håller fast vid att varornas värdemängd bestäms av mängden nedlagt värdeproducerande arbete och att varuutbytet inte bidrar till att bestämma detta värdemängd. Enligt den tolkningen har Marx kategorier priser och pengar inget med värdebildningen att göra. Men om kritiken av den politiska ekonomin vrids i riktning mot att utbytet tillerkänns avgörande betydelse i värdeskapandet, i så fall ges bytesvärdet en funktion som i någon mån liknar det Bourdieu kallade symboliskt kapital.¹

Vad man ska ha denna observation till vet jag inte riktigt. Själv har jag inte kommit längre än till att det är kul att, helt fristående från varandra, jämföra två olika sätt att förstå hur värde skapas och erkänns i den rådande samhällsordningen. Att begrunda likheter och skillnader kan möjligen en liten smula bidra till att utveckla dessa forskningstraditioner var för sig. Nästa steg vore fundera på om de har något att tillföra varandra.

¹ Jag har tidigare framkastat denna tanke i ett paper "Fältbegreppet som bidrag till den kritiska samhällsforskningen", konferensen Scandinavian Critical Theory Round Table No. 3, Universitetet i Oslo, 26 nov 2011.

Föga direktpåverkan från Marx till Bourdieu ...

Först måste konstateras att det ingalunda är fråga om direkt påverkan. I den forskning som Bourdieu och hans medarbetare och lärjungar bedrev spelade Marx kritik av den politiska ekonomin ingen nämnvärd roll. Förvisso förekommer i Bourdieus skrifter och föreläsningar åtskilliga ordvändningar, tankegångar och metaforer hämtade från Marx, men Bourdieu & Co övertog knappast några begrepp, undersökningsmetoder eller andra forskningsredskap av betydelse för deras eget arbete.

Detta kan i någon mån förklaras av marxismens ställning i de kretsar som Bourdieu tillhörde när han anträdde sin akademiska bana.² Det var kommunismen snarare än marxismen som spelade roll – en viktig roll – vid l'École Normale Supérieure, rue d'Ulm, under hans tid som elev vid skolans humanistiska sektion 1951-1954.³ Det franska kommunistpartiets exempellösa framgångar omedelbart efter andra världskriget (över 25 procent av rösterna) präglade fortfarande inte bara det politiska utan även det intellektuella livet i Frankrike. Emmanuel Le Roy Ladurie (Foucaults skolkamrat från Henri-IV) blev tämligen omgående efter det att han antagits till ENS 1949 sekreterare för skolans kommunistiska cell, och utövade enligt samstämmiga vittnesböcker en inkvisitorisk makt över skolkamraterna. Allra viktigast blev dock Louis Althusserns inflytande. Denne hade antagits som elev redan 1939 men tillbringat kriget i tyskt fångläger och blev, när han återvänt och blivit färdig med sin *agrégation* 1948, kvar som lärare, i funktionen som *caïman* – det vill säga anförtrodd uppgiften att drilla eleverna i filosofi inför *agrégation*-examen – vilken han skulle behålla trots erbjudanden om universitetslärartjänster⁴. Samma år blev han medlem av kommunistpartiet – som ung hade han varit glödande katolik⁵ – och förblev under många år en nyckelfigur inom PCF-miljön vid ENS⁶.

Somliga *normalens* höll distans till partiet. Till dem hörde Bourdieu, som aldrig var partimedlem och som tillsammans med sin bästa vän från de sista åren i gymnasiet, Jacques Derrida, bildade ett slags tredjeståndpunktförening för dem som ville vara varken kommunister eller gaullister. Deras "kommitté till friheternas förvar" blev föremål för en av de bannbullor som utdelades av Emmanuel Le Roy Laurie, den fruktade unge sekreteraren för kommunistpartiets cell vid skolan. Deras psykologilärare Michel Foucault hade redan under sitt första år vid skolan umgåtts med tankar på att ansluta sig till partiet, men hans säregna

² Det mesta i detta avsnitt är hämtat från D. Broady, *Sociologi och epistemologi*, 2 uppl., Stockholm 1991, pp. 35-37, 186f, <http://www.skeptron.uu.se/broad/seg/p-broad-91.htm>.

³ För en utförlig diskussion av vad kommunismen betydde för ENS-eleverna under den period vi intresserar oss för, förra hälften av femtiotalet, se E. Le Roy Ladurie, *Paris-Montpellier. P.C.-P.S.U. 1945-1963*, Gallimard, Paris: 1982, pp. 44-131. Författaren, partimedlem åren 1949-1956 och ledarfigur inom P.C.-cellen vid École normale supérieure, rue d'Ulm, är väl skickad att beskriva denna miljö - som han i efterhand karaktäriserar som "ett andligt Gulag" (p. 77) - och de mekanismer som förvandlade en yngling av konservativ katolsk familj till hårdför stalinist. Om kommunismen vid ENS vid denna tid, se vidare D. Eribon, *Michel Foucault (1926-1984)*, Flammarion, Paris 1989, pp. 50-54, samt J.-F. Sirinelli, "Les normaliens de la rue d'Ulm après 1945: une génération communiste?", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, vol. XXXIII, octobre-décembre 1986, pp. 569-588. Den sistnämnda uppsatsen är i sin helhet ägnad frågan om kommunisternas antal och inflytande. För perioden i slutet av fyrtiotalet finner Sirinelli (*op.cit.*, p. 574) att antalet partianslutna kommunister uppgick till ett trettioal, det vill säga ungefär 15 procent av de totalt ca 200 eleverna. Därmed korrigerar Sirinelli en siffra som ofta anförts, 25 procent, men han tillade att denna lilla krets av kommunister var utomordentligt inflytelserik. Dels var kommunisterna alltifrån krigsslutet fram till början av femtiotalet den mest manstarka och homogena politiska grupperingen vid skolan (pp. 574, 583), dels var sympatisörerna talrika (pp. 576ff). Vid den tidpunkt när Bourdieu började vid skolan, 1950, var kommunisterna som mest sekteristiska; med Edgar Morins formulering talar Sirinelli om "den andra stalinistiska nedisningen" (pp. 582f).

⁴ Jfr D. Eribon, *op.cit.*, 1989, pp. 50, 154.

⁵ Jfr minnesbilderna och brevcitaten i den memoarbok som Althusserns filosofilärare i Lyon åren 1937-39, Jean Guilton, utgivit, *Un siècle une vie*. Robert Laffont, Paris 1988. Om Althusser se pp. 150-160.

⁶ Dock tycks det ha dröjt några år innan Althusser framträdde som den obestridda ledaren, jfr J.-F. Sirinelli (*op.cit.*, 1986, p. 577) som utfrågat bland andra Foucault.

antikollektivistiska hållning – han kunde tänka sig att gå med i partiet men vägrade bli medlem av studentfackföreningen –förhindrade detta fram till år 1950. Under första hälften av femtioalet, då Foucault således undervisade i psykologi vid ENS, samlade han kring sig ett liten krets (kallad "folklore-gruppen") av kommunistiska lärjungar, bland andra Paul Veyne och Jean-Claude Passeron, med en mjukare framtoning än den officiella PCF-linjen. Foucault trädde ut ur partiet 1953, och lär när han lämnade Frankrike för att flytta till Uppsala 1955 ha övergivit marxismen, vilket inte hindrade att han förblev nära vän till Althusser.⁷

Det var således marxismen i betydelsen kommunism och politiska ställningstaganden, inte i betydelsen vetenskapligt program, som präglade studerandemiljön vid ENS fortfarande under de år då Bourdieu var elev.⁸ Det dedicerade teoretiska projekt som skulle ta form kring Althusser utvecklades senare och blev bekant för en bredare publik först 1965 i och med publiceringen av *Pour Marx* och *Lire le Capital*.

Det är slående att Bourdieu i sina allra tidigaste studier behandlade just de frågor som marxisterna i Paris vid denna tid var upptagna av, rörande kolonialismens natur och revolutionens möjligheter, förhållandet mellan centrum och periferi och mellan förtryckare och förtryckta, frågan om huruvida bönderna kunde utgöra en revolutionär klass eller ej, betingelserna för klassmedvetandets utveckling, trasproletariatets ställning, övergången mellan förkapitalistiskt och kapitalistiskt samhälle, förhållandet mellan ekonomisk bas och ideologisk överbyggnad, ideologins relativa autonomi, och så vidare.

Således uppfattade Bourdieu uppenbarligen marxisternas frågor som värda att ställas. Men hans analyser och svar var avvikande. Liksom tidigare under studieåren fortsatte han att hålla distansen till den samtida franska marxismen med dess täta band till politisk aktivism och ofta till kommunistpartiet. När han 1955 och några år framåt, först som värnpliktig och därefter som etnolog och sociolog, hamnade mitt i en verklig revolution, den algeriska, fann han en verklighet som stämde dåligt överens med den franska vänsterintelligentians politiska analyser och förhoppningar. I mer eller mindre förtäckt polemik med de parisiska revolutionssvärmarna hävdade han att en realistisk uppfattning av den algeriska revolutionens möjligheter måste ta hänsyn till befolkningens traditionella värdesystem och omvälvningen av dessa.⁹ Vid denna tid var den franska marxismen tätt kopplad till det politiska livet i

⁷ Om Foucaults förhållande till PCF och marxismen, se D. Eribon, *op.cit.*, 1989, pp. 54, 70-78, 162f *et passim*.

⁸ En *normalien* av äldre årgång, Jean-Toussant Desanti, kommunist och filosofiprofessor vid Sorbonne, vars föreläsningar vid ENS av allt att döma betydde en hel del för eleverna under den period vi här behandlar, har vittnat om att hans egen väg till marxismen från och med slutet av trettioalet gått via "den militanta praktiken (och icke den intellektuella anslutningen till de av Marx utvecklade teoretiska tillvägagångssätten) [...]" ("Postface en guise d'avant-propos", pp. 11-16 i J.T. Desanti, *Introduction à la phénoménologie*. Gallimard, Paris: 1976 [1963], citatet från p. 13.) Le Roy Ladurie, elev vid ENS under första hälften av femtioalet, berättar att man egentligen inte läste Marx särskilt noga; möjligen kände man något till den unge Marx skrifter (Le Roy Ladurie, *op.cit.*, 1982, pp. 107f). Så torde fallet ha varit för de flesta *normaliens* ända fram till dess att Marx – och då inte ungdomsskrifterna utan *Kapitalet* – blev påbjuden läsning i och med att Althusserns projekt tog fast form i början av sextioalet. Men inte ens då läste man Marx särskilt grundligt, inte ens *Kapitalet* om vi får tro Althusserns vittnesbörd i den postuma memoarerna där han berättar att han av Marx tidigare bara var bekant med ungdomsskrifterna och inte förrän 1964 på allvar tog itu med Kapitalets första band, samtidigt med att det seminarium under hans ledning löpte som skulle resultera i *Lire "Le Capital"* året därpå (L. Althusser, *L'avenir dure longtemps*, STOCK/IMEC, 1992, p. 139).

⁹ "Den skadligaste illusionen är utan tvekan den man kan kalla myten om den revolutionerande revolutionen, enligt vilken kriget som genom magi skulle transformera det algeriska samhället alltigenom, och till på köpet lösa alla problem, inklusive dem som revolutionen själv givit upphov till" (P. Bourdieu, "De la guerre révolutionnaire à la révolution", pp. 5-13 i *L'Algérie de demain*, ed. François Perroux, P.U.F., Paris 1962, cit. från p. 5); jfr P. Bourdieu, "Logique interne de la société algérienne originelle", pp. 41-51 i *Le sous-développement en Algérie*, Éditions du Secrétariat Social d'Alger, Alger 1959, cit pp. 50f). Som en undertext till Bourdieus analyser av samhällsförändringarna i Algeriet finns ständigt kritiken av de parisiska marxisternas politiska önsketänkande och deras idealistiska och idealiserade föreställningar om den revolutionäre bonden. Av Bourdieus analyser framgick att de mest militanta algeriska upprorsmännen med västerländska mått mätt var ytterligt reaktionära. Dessutom tog han i många sammanhang avstånd från grovhuggna materialistiska förklaringar: det är, fastslog Bourdieu, en illusorisk förhoppning att tro att omvälvningen av existensbetingelserna (produktionsförhållandena och sättet att

allmänhet och till PCF i synnerhet. Säkert fanns sociala och psykologiska förklaringar till att Bourdieu, som aldrig varit benägen att låta sig inordnas i ledet, i så hög grad undvek den marxistiska vokabulären. Senare under 1960-talet tillkom förstås en konkurrenssituation eftersom althusserianerna och Bourdieus läger tävlade om samma publik.

... som inte heller var bekant med "den nya Marxläsningen" ...

Noteringarna i förra avsnittet är till största delen återbruk från en annan framställning och syftade bara till att ge belägg för att Bourdieu inte hämtade något nämnvärt direkt från Marx när han och medarbetarna utvecklade det forskningsprogram som 1964 skulle få sin hemvist vid Centre de sociologie européenne. Dessutom ville jag illustrera den franska marxismens – åtminstone den som Bourdieu hade mest att göra med – starka knytning till det politiska fältet och svaga till det vetenskapliga.

Med tanke på ämnet för vår session är det viktigt att slå fast att Bourdieu när han utvecklande sina begrepp såsom symbolisk kapital, kulturellt kapital, fält så vidare inte visste ett dugg om det utforskande av Marx kritik av den politiska ekonomin som samtidigt tog fart inom företrädesvis tyskt språkområde.¹⁰ Inte heller i hans närmaste krets av medarbetare och lärjungar fanns mig veterligt någon som var rejält insatt i saken.

Du som är förtrogen med vad som menas med "den nya Marxläsningen" kan hoppa över de tre närmaste styckena. Med detta uttryck avses vanligen de strömningar från slutet av 1960-talet och framåt som ändrat förståelsen av vad Marx åstadkom under det sista kvartssekle] av sitt liv, från och med 1857. En viktig förutsättning var att ett antal av Marx manuskript eller utgivna men förbisedda texter blev tillgängliga för dem som inte hade tillgång till arkiven. Viktigast var inledningsvis det omfattande manuskript från 1857-1858 som eftervärlden givit namnet *Grundrisse*. Det hade varit tillgängligt utanför östblocket alltsedan 1953 då en utgåva publicerades i Berlin men för något bredare kretsar blev dess fulla betydelse uppenbar först mot slutet av 1960-talet.¹¹ Därtill återupptäcktes första kapitlet, det om varan och penningen, sådant det förekom i första upplagan 1867 av Kapitalets första bok, i väsentliga avseenden annorlunda än samma kapitel i den andra och följande upplagor. Ett tidigare inte publicerat utkast till ett kapitel "Den omedelbara produktionsprocessens resultat" som inte kom med i Kapitalets första bok blev tillgängligt i tryck 1969. Under perioden 1976–2012 publicerades kolossalt mycket nytt, såväl tidigare utgivna handskrifter som varianter av och kommentarer till redan utgivna texter, inom avdelning II, "*Das Kapital*" und *Vorarbeiten*, av MEGA (Karl

producera) automatiskt skulle leda till en avgörande förändring av attityder och ideologier (*Le déracinement*, Minuit, Paris 1964, pp. 168-170). Den materiella nödvändigheten kan visserligen tjäna som en välkommen ursäkt i de fall när människorna redan är subjektivt förberedda för en förändring, men inte ens "den mest brutala [materiella] nödvändigheten kan i sig avgöra att man överger kulturella modeller" (*op.cit.*, 1964, pp. 107f; Bourdieus exempel var här det traditionella bondesamhällets förbud mot att kvinnor utför vissa arbeten, ett förbud som kunde upphävas när bondefamiljen tvingades till en mer urban miljö och maken blev arbetslös, men åter trädde i kraft så snart de materiella villkoren så tillät).

¹⁰ Den här sortens kategoriska utsagor om vad som inte hänt brukar vara svåra att leda i bevis men i detta fall kan jag utnyttja mig själv som källa. Upptagen som jag var av de strömningar som i dag kallas "ny marxläsning" försökte jag upprepa gånger vid tiden för mina första vistelser vid Bourdieus center i början av 1980-talet att intressera Bourdieu för sådant och förhörde mig om hur mycket han kände till. Ingenting, visade det sig. Och ville inget veta heller. Annars var han väl förtrogen med många tidigare och några samtida tyska forskningstraditioner men uppenbarligen inte alls med den nya förståelse av Marx kritik av den politiska ekonomin som började vinna utbredning samtidigt med att hans eget forskningsprogram tog fastare form från och med senare hälften av 1960-talet.

¹¹ Den senaste och tills vidare mest definitiva utgåvan av *Grundrisse* är MEGA II/1.1 från 2006 som inom samma parmar inrymmer det oförändrade innehållet i två separata band publicerade 1976 och 1981.

Marx Friedrich Engels Gesamtausgabe), sammantaget 22 bokvolymmer, åtskilliga ganska tjocka, jämte lika många volymer med textkritisk apparat.

Parallellt med denna utgivning av allt bevarat av Marx hand om kritiken av den politiska ekonomin, växte intresset för kvalificerade tolkningar. Tidigare klarade sig experten på området normalt med så att säga en enda verkligt helig text, de tre böcker av *Kapitalet* i de av Engels ombesörjda utgåvorna (första bandets fjärde upplaga 1890 samt andra och tredje bandet 1893 resp. 1894), samma text som återutgivits i MEW och tillika förlagorna för översättningar till många språk. Andra skrifter betraktades som mer perifera. Ungefär som relationen mellan Bibeln och apokryferna eller mellan Moseböckerna och Talmud. Nu fanns oändligt mycket mer att tillgå, olika varianter av samma texter, möjligheter att jämföra och förutsättningar för att särskilja vad Marx skrev från vad Engels och andra utgivare lagt till, ändrat och strukit. Marxexperterna tvangs bli filologer. Jag vet inte om det är sant men det berättades när MEGA-utgåvan förbereddes i Östberlin att korrekturläsarna arbetade i par, den ene med förlagan framför sig, den andre med korrekturet, och båda med en knappnål i handen: –Min nål sitter i ett "e", vilken bokstav har du?

Det pionjärbete som säkerligen betydde mest för att vända upp och ned på de traditionella föreställningarna om Marx kritik av den politiska ekonomin var Roman Rosdolskys *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen "Kapital"* i tre band från 1968. Han hade tidigt (redan 1948 enligt han egen uppgift i förordet) fått tillgång till ett av de sällsynta exemplaren av den första *Grundrisse*-utgåvan, utgiven i Moskva, med vars hjälp han kunde visa att Marx ofullbordade projekt *Kapitalet* inte, vilket varit den ditintills vanliga förståelsen, utgick från kapitalismens synliga verkningar utan handlade om ett allmänt kapitalbegrepp, om kapitalismens inneboende väsensförhållanden, och vidare att Marx som modell för sitt sätt att utveckla kategorierna använt Hegels Logik.

I förordet noterade Rosdolsky att *Grundrisse* är ett "för den marxistiska teorin grundläggande verk som dock genom sin egenartade form och sitt delvis svårförståeliga uttryckssätt knappast är ägnat att nå fram till en bredare läsarkrets". Rosdolsky kunde inte förutse alla studiegrupper som skulle poppa upp under det närmast följande decenniet. Att tala om en folkrörelse vore en överdrift men det var ändå ett inte ringa antal studenter och yngre akademiker som ägnade mycken möda åt Marx kritik av den politiska ekonomin och inte minst *Grundrisse*.

Från dessa miljöer spreds "den nya Marxläsningen".¹²

... och länge föreföll tillvägagångssättet i Marx kritik av den politiska ekonomin oförenligt med Bourdieu & Co:s forskningsprogram ...

Förvisso intog Bourdieu redan tidigt – och höll framdeles fast vid – ståndpunkter som brukar förbindas med Marx. Han uppmärksammade materiella förutsättningar¹³, klasstrukturen, maktförhållandena, ideologin och mycket annat. Han var politiskt vänstersinnad. Men låt oss här fokusera på kritiken av den politiska ekonomin, det vill säga Marx eget unika bidrag. Materialismen, klassbegreppet och annat var inte hans uppfinningar.

¹² En omfattande historik över "den nya Marxläsningen" är Ingo Elbe, *Marx im Westen. Die neue Marx-Lektüre in der Bundesrepublik seit 1965*. Akademie Verlag, Berlin 2010, ny korr. uppl. 2012.

¹³ Bourdieu har exempelvis uppgivit att hans tidigaste etnologiska studier i Algeriet var starkt påverkade av den materialistiska metoden i den då nyutkomna Jacques Berque, *Les structures sociales du Haut Atlas*, P.U.F., Paris 1955 (Se P. Bourdieu, *Le sens pratique*, Minuit, Paris 1980, p. 9f). Dåförtiden var det slaget av materialistiska metoder sällsynta inom detta forskningsområde.

Själv trodde jag under trettio år att den forskning som Bourdieu & Co utvecklade var fullständigt inkompatibel med kritiken av den politiska ekonomin sådana denna började interpreterades från och med åren kring 1970 med stöd i de första pionjärböckerna av Witali Wygodski, Roman Rosdolsky med flera.

Redan framställningssättet i kritiken av den politiska ekonomin, det vill säga den hegelska väsen/framträdelse-dialektiken och modellen för kategoriernas utveckling ur varandra, tycktes omöjliggöra varje försök att närma de två traditionerna till varandra. Tag *Andens fenomenologi*, som kan uppfattas som ett slags modell för de bland Marx undersökningar, exempelvis *Teorier om mervärdet*, vilka startar i ytframträdelsena. *Andens fenomenologi* tar således avstamp i den sinnliga vissheten¹⁴, det vill säga vår omedelbara uppfattning, som visar sig vara en så allmän kategori att den inte kan stå för sig själv utan drivs över i *die Wahrnehmung*, ("varseblivningen" eller kanske hellre "försanthållandet"), och vidare över "själmedvetandet" fram till "förnuftet", som visar sig så otillräckligt att en överindividuell ande måste överta stafettpippen. Eller tag Hegels sätt att börja sin logik.¹⁵ Här är vägen den motsatta, från väsendet till allt mer sammansatta och konkreta framträdelser. Det rena varat synes vara en lämplig startpunkt för en logik i Hegels mening av spekulativ filosofi (till skillnad från den formella logiken, som väl Hegel närmast skulle klassificera som resonerande tänkande¹⁶). Men detta rena vara är vid närmare påseende ett vara utan någon som helst bestämning, ett fullständigt tomt vara, med andra ord detsamma som det rena intet. Varat och intet hänger ihop, och övergången från intet till varat är "blivandet". Därmed har Hegels framställning nått fram till det bestämda varat eller "tillvaron", *das Dasein*, som i sig innehåller både realitet och negation och som reflekterat i sig självt utvecklas till "det som är till" eller "något", *Etwas*. Att detta "något" är bestämt innebär att det är åtskilt från "något annat", som dock i sin tur är ett "något". Därför kan "något" inte stå för sig självt utan måste utvecklas vidare. Varje anhalt skärskådas och visar sig lida av inre motsägelser och tillkortakommanden, varigenom Hegel anser sig ha demonstrerat nödvändigheten av ett kliv till nästa etapp. På så vis slingrar sig Hegels framställning framåt och ännu är det långt kvar till kategorier som "existensen", "verkligheten" och den värld som vi människor erfar.

Rosdolsky och andra efter honom hade lyft fram Hegels logik som modellen för framställningen i *Kapitalet*. Således en direkt kollision med Bourdieus & Co:s program vars epistemologiska principer i hög grad var hämtade från franska vetenskapsfilosofer som Gaston Bachelard, Jean Cavailles, Georges Canguilhem och deras föregångare. Bachelard avskydde den hegelska dialektiken sådan han uppfattade den. Det är oförenligt med tidsenligt vetenskapligt tänkande att tro på någon nödvändig immanent logik, att inneboende motsägelser är drivkraften och att fundamentala väsensförhållanden framträder, skiner igenom som fenomen.¹⁷

¹⁴ Hegel, *Werke*, Band 3, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1970, pp. 82ff.

¹⁵ *Werke*, Band 5, 1969, pp. 82ff ("den stora logikens" framställning av läran om varat); Band 8, 1970, pp. 181ff ("den lilla logikens" framställning av dito).

¹⁶ Om Hegels åtskillnad mellan en "resonerande" hållning å ena sidan och ett "begripande" och "spekulativt" tänkande å den andra, se t.ex. *Werke*, Band 3, 1970, p. 56ff; Band 6, 1969, pp. 108f.

¹⁷ Bachelard bestred till och med att Hegel skulle vara förgrundsfiguren inom artonhundratalets rationalistiska dialektik. I stället lyfte Bachelard fram Lobatjevskijs "dialektisering" av det geometriska tänkandet. Denne Nikolaj Lobatjevskij, vars insatser Bachelard satte så högt, var den ryske matematiker som på 1830-talet samtidigt med och oberoende av ungraren Johann Bolyai visade på möjligheterna att konstruera en geometri som undvarar det euklidiska parallellaxiomet, så kallad icke-euklidisk geometri. För Bachelard framstod Lobatjevskijs insats som föredömlig eftersom den banade väg för en a posteriori-dialektik, "en dialektisk komplettering av grundläggande begrepp", en dialektik som går i närmkamp med de vetenskapliga begreppen sådana de faktiskt föreligger. (G. Bachelard, "Le surrationalisme" [1936], i *L'engagement rationaliste*, P.U.F., Paris 1972, pp. 8f.) Parallellaxiomet hade genom seklerna utgjort ett av geometrins till synes orubbliga fundament, och just därför fungerade Lobatjevskijs attack så frigörande: "förnuftets verksamhet förbands med en väsentlig rörlighet, en psykisk upphetsning, en själslig glädje." Hegels dialektik är i Bachelards ögon mindre värd, det är en apriorisk dialektik som ger anden alltför stor frihet: "Den motsvarar de livlösa samhällen där man är fri att göra men inte har något

För den som ändå av någon anledning önskade gifta ihop Marx kritik av den politiska ekonomin med Bourdieu & Co:s program fanns olika möjligheter, alla lika dåliga.

En möjlighet var att ta Bourdieu på orden när han många gånger förklarade att det han arbetade med var en övergripande teori om de symboliska tillgångarnas ekonomi, med en underavdelning för sådant som hade med ekonomiskt kapital att göra. Ekonomiskt kapital som en bland andra arter av symboliskt kapital således, och ekonomins fält som bara ett bland andra fält inom det som Bourdieu kallade maktens fält (dvs systemet av relationer mellan alla kapitalarter av betydenhet i samhället). Denna lösning – som jag själv valt hittills – är dålig såtillvida att den egentligen tar bort allt särskiljande hos Marx kritik av den politiska ekonomin. Men om man inte sörjer den förlusten är det förstås okej.

En annan väg vore att försöka pressa in Bourdieu & Co:s program i den hegelska kategoriala framställningslogiken, genom att ersätta varan, utgångspunkten för Marx framställning i *Kapitalet*, med en mycket mer omfattande kategori, förslagsvis tillgång, och sedan låta olika arter av kapital i Bourdieus mening motsvara värdeformernas olika skepnader. Men en sådan hantering vore en prokrustesbädd som skulle ta väck poängerna med tillvägagångssättet i Bourdieus undersökningar.

En tredje möjlighet är den additiva, att låta kritiken av den politiska ekonomin ta hand om utforskandet av de i snäv mening ekonomiska förhållandena, vilka således skulle undantas från Bourdieu & Co:s i övrigt heltäckande program för utforskandet symboliska tillgångar. Ekonomikritikerna får ägna sig åt sitt och sociologer och kulturforskare åt sitt. Vad man förlorar på denna lösning är dels att sociologiska undersökningar av i sväv mening ekonomiska förhållanden hamnar mellan stolarna (däribland exempelvis Bourdieu & Co:s talrika och omfattande studier av ekonomins och ekonomernas fält), dels att möjligen (men det kan också betraktas som en styrka¹⁸) tillämpningsområdet för kritiken av den politiska ekonomin inskränks.

Det verkade utsiktslöst att på fruktbarande vis kombinera Bourdieu & Co:s program med en väsen/framträdelse-dialektik. Även om man inte tänker sig väsendet som naturaliserat och framträdelsen som blotta epifenomen utan följer Hegels tankegång att väsendet måste framträda, att det över huvud taget inte är något väsen om det inte framträder, kvarstår problemet. Det symboliska kapitalet, nyckelbegreppet inom Bourdieu-traditionen är något helt annat än det allmänna kapitalbegrepp som spelar huvudrollen i kritiken av den politiska ekonomin.

... men inslag i den nyaste Marxläsningen är inte så fjärran från vad Bourdieu & Co åstadkommit.

Den ovan beskrivna situationen gäller inte riktigt längre. Tack vare vad som kanske kan kallas den "nyaste Marxläsningen" har fler möjligheter öppnats att diskutera relationen mellan sociologin à la Bourdieu och kritiken av den politiska ekonomin. Med den nyaste Marxläsningen avses det under det närmast förflutna dryga decenniet på nytt expanderande utforskandet av kritiken av den politiska ekonomin, fortfarande med utgångspunkt i pionjärarbetena från åren kring 1970 men utan begränsning till de tolkningsramar som då erbjöds. Nu finns gott om utrymme för kättare. Det är full fart på diskussionerna som främst, men inte enbart, förts inom tyskt språkområde. En strid ström av bidrag och debattinlägg

att göra. Man är således fri att tänka men har inget att tänka på." (*Op.cit.*, 1972, p. 8. De två sist citerade meningarna kursiverade i originalet.)

¹⁸ Det har framförts tänkvärda argument för att kritiken av den politiska ekonomin inte handlar om allt möjligt samhälleligt utan äger giltighet uteslutande inom den sfärer som emanerar ur varuproduktion, varutbyte osv. En i Norden inflytelserik förespråkare för den ståndpunkten var Hans-Jørgen Schanz, se *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*, Modtryk, Aarhus 1973.

fyller ett ständigt växande antal tidskrifter och andra fora. Den mest inflytelserike bland dessa de nyaste Marxläsarna torde vara Michael Heinrich.¹⁹

En möjlighet är att, vilket Heinrich är inne på, försöka göra sig av med den hegelska dialektiken, vilken som nämnts omöjliggjort ett närmande till Bourdieus & Co:s program.

Den möjlighet som jag själv först fastnade för var den som öppnades med den nämnde Heinrich's "monetära värdeteori".²⁰ Kort sagt: så länge den marxistiska varuanalysen uppfattas så att värdet primärt skapas genom nedlagt arbete och penningen betraktas en perifer kategori, ett praktiskt hjälpmedel i varuutbytet och cirkulationssfären, av intresse mest för att den fyller dylika funktioner som bytesmedel etc – så länge finns knappast några förbindelser till analyserna av det symboliska kapitalet à la Bourdieu & Co. Konstverks värde skapas inte av konstnärens slit med färg och pensel i sin ateljé.

Däremot finns förbindelser om man tar fasta på den "monetära" värdeteori som Heinrich förespråkat, med Isaak .I. Rubin, Helmut Reichelt och Hans-Georg Backhaus som föregångare. Heinrich menade sig inte ha uppenbart Marx egentliga intention men identifierade den monetära värdeteori som en av de sinsemellan motsägelsefulla nya vägar som Marx banade. Denna monetära värdeteori löser upp den traditionella marxistiska arbetsvärdelärans postulat, betonar att värdesubstansen uppstår inte i varuproduktionen (vilket är den traditionella förståelsen) utan först i utbytet, och framhäver penningformen som nödvändig därvidlag.

En varas värdestorlek bestäms då inte av det abstrakta arbete som lagts ned i densamma. I stället måste man (vilket Marx gjorde, menar Heinrich) utgå från det samhälleliga totalarbete som producerat alla varor. Det totala värdet av denna "oerhörda varuanhopning" (som Marx skriver i första meningen i första kapitlet i första boken av Kapitalet) kan bara uttryckas i priser, och penningen är nödvändig för att relatera enskilda varor till varandra. Värdet bestämt således först i utbytet, och penningformen måste inkluderas i värdeformanalysen.

Här närmar vi oss en förståelse som eventuellt är förenlig med Bourdieu & Co:s teori om de symboliska tillgångarnas ekonomi. Den totalmängd symboliskt kapital som konstverk representerar är resultat av allt arbete som lagts ned av konstnärer, gallerister som investerar i dem, kritiker som lyfter fram dem och många andra som skapat och upprätthåller konstens fält, men värdet (om vi håller oss till det fältspecifika symboliska kapitalet) av enskilda konstverk (eller konstnärer värde avgörs i striderna inom konstens fält.

För undvikande av missförstånd bör betonas att den monetära värdeteorin inte är en teori av den sort där värdet reduceras till priser skapade rätt och slätt av tillgång och efterfrågan på en marknad. I botten finns fortfarande antagandet att arbetet är värdeskapande.

Denna "monetära" vändning inom kritiken av den politiska ekonomin erbjuder en öppning för förhoppningsvis meningsfulla jämförelser med Bourdieu & Co:s program. Jag föreställer mig att det symboliska kapitalet borde inta en plats att jämföras med penningformen. För att tillgångar ska kunna relateras till varandra och för att deras värde ska kunna fastställas krävs symboliskt kapital, liksom priser behövs i världen av varor. Vilken tillgång som helst (utbildning, pengar, kultiverade maner, skönhet) har verkningar som symboliskt kapital i den mån den blir igenkänd och erkänd som värdefull – det är vad som menas med symboliskt kapital. Följaktligen förekommer i studierna i anslutning till Bourdieu & Co:s program ett oräkneligt antal olika arter och underarter av symboliskt kapital. En fascinerande tanke är att

¹⁹ En grundsten för den nyaste marxläsningen var Michael Heinrich, *Die Wissenschaft vom Wert. Die Marxsche Kritik der politischen Ökonomie zwischen wissenschaftlicher Revolution und klassischer Tradition*, Verlag Westfälisches Dampfboot, 1999, 5 rev. uppl. 2011. Jag vill passa på att tacka Anders Ramsay som var den som först fäste min uppmärksamhet vid att Heinrich och andra var i färd med att bidra med något nytt väsentligt till den diskussion om kritiken av den politiska ekonomin som jag trott var tämligen insomnad.

²⁰ Se särskilt Heinrich, *op.cit.*, 2011, pp. 196ff samt en rad senare bidrag. Som tidigare företrädare för en monetär värdeteori, pekar Heinrich ut Helmut Reichelt och Hans-Georg Backhaus, ytterligare några av pionjärerna från åren kring 1970, men de "monetära" inslagen i deras interpretation av kritiken av den politiska ekonomin gick nog därför tiden de flesta läsare förbi.

föreställa sig symboliskt kapital som ett slags allmän värdeekvivalent, jämförbar med penningen i den marxiska framställningen.

Jag kan inte genomskåda huruvida Heinrich eller hans kritiker har mest rätt i fråga om Marx egentliga intentioner. Vill bara ha sagt att Bourdieu & Co:s program låter sig relateras till Heinrichs interpretation av kritiken av den politiska ekonomin. Och inom ”den nyaste marxläsningen finns inte bara Heinrich. Det finns fler som lyft fram värdeformen, hävdar att värdet inte kan reduceras till arbetsmängd utan måste förmedlas av penningen och, i likhet med Heinrich, brukar utpeka Isaak I. Rubin som en viktig anfader efter Marx. Ett exempel är de traditioner som gjort kritiken av fetischismen (en fetischism som ingalunda enbart är knutet till den snävare analysen av varan och penningen etc utan bestämmande för sociala förhållanden i stort) till en grundsten i kritiken av den politiska ekonomin och därmed för förståelsen av kapitalismen – men därom vet jag inte mer än vad som stod redan i Rubins bok om den marxiska värdeteorin (tysk övers. 1973, första ryska uppl. 1924) och vad jag med vägledning av Rasmus Fleischer försökt begripa av Robert Kurz och hans efterföljares skrifter.

En annan skymtande möjlighet vore att utröna hur Bourdieu & Co:s program går ihop med det förnyade intresset för fetischismen, nämligen. Också olikheter (mer framträdande än likheterna) mellan kritiken av den politiska ekonomin och Bourdieu & Co:s program är värda uppmärksamhet. Vad innebär det att värden fastställs i utbyten versus att de fastställs genom erkännande? Och till skillnad från vid köp och försäljning innebär kapitalkonvertering i Bourdieus mening inte att de tidigare tillgångarna avyttras: när en viss examen (utbildningskapital) ger högre lön eller forskningsanslag (ekonomiskt kapital), eller i det slags *beau mariage* som förenar en dam ur aristokratin med en rik borgare eller en industriägars dotter med en ung akademiker med framtidsutsikter (som i fallet Durkheim) så försvinner inte de kapitalarter som konverteras.

En annan olikhet, kanske skenbar, är att kritiken av den politiska ekonomin är bunden till en historisk epok, kapitalismens. Kategorierna och tillvägagångssättet har mening bara i relation till denna epok. Bourdieu & Co:s program däremot brukar ofta uppfattas som mer överhistoriskt. Detta sistnämnda kan dock diskuteras – de olika fälten, vilka primärt definieras av var sin särskilda art av symboliskt kapital är i högsta grad historiska företeelser. I vår del av världen torde det religiösa fältet vara mycket gammalt, det juridiska tillkom under tidigmodern tid, de naturvetenskapliga började formas mot slutet av 1700-talet, konstens och litteraturens enligt Bourdieus historieskrivning först under loppet av 1800-talet. Man kan alltså tänka sig ett slags de symboliska tillgångarnas utvecklade ekonomi som inte alls funnits alltid och överallt.

Alltså: i alla samhällen i alla tider har det funnits symboliskt kapital, dvs. erkännande, prestige, renommé, anseende, heder... Däremot har inte alltid kulturellt kapital funnits och heller inte de för fälten specifika kapitalen. Denna utveckling har hittills uppfattats historiskt men i analogi med den ”logiska” (till skillnad från den tidigare ”historiska”) läsningen av *Kapitalet* kan man tänka sig en ”logisk” läsning av Bourdieu & Co:s verk. Det har ingen gjort. Dags nu?

Eftersom vi kan konstatera att Bourdieu var föga påverkad av Marx kritik av den politiska ekonomin är en tänkbar förklaring till likheterna att Marx och Bourdieu fick med hundra års mellanrum korn på något väsentligt i hur kapitalismen/varusamhället/moderniteten är hopskruvad.